

Подальший розвиток нових агроформувань та їх вплив на відродження сільських територій

Ярема Л.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Відокремленого підрозділу
Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

Замора О.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства
Відокремленого підрозділу
Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку різноманітних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві та їх вплив на розвиток сільських територій, розроблено наукові пропозиції щодо перспективних напрямів та організаційних форм інтегрованих агропромислових формувань, які можуть бути успішними в умовах сучасних викликів і загроз, а також задовольняти економічні та соціальні інтереси їх суб'єктів.

Ключові слова: агроформування, сільські території, форми господарювання, розвиток, кооперація, інтеграція.

Ярема Л.В., Замора О.І. ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ НОВЫХ АГРОФОРМИРОВАНИЙ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ВОЗРОЖДЕНИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье обоснованы теоретико-методологические основы развития различных организационно-правовых форм хозяйствования в сельской сфере и их влияние на развитие сельских территорий, разработаны научные предложения по перспективным направлениям и организационным формам интегрированных агропромышленных формирований, которые могут быть успешными в условиях современных вызовов и угроз, а также удовлетворять экономические и социальные интересы их субъектов.

Ключевые слова: агроформирование, сельские территории, формы хозяйствования, развитие, кооперація, интеграція.

Yarema L.V., Zamora O.S. FURTHER DEVELOPMENT OF NEW AGROFORMATIONS AND THEIR IMPACT ON THE REVIVAL OF RURAL TERRITORIES

The theoretical and methodological principles of development of various organizational and legal forms of management in agriculture and their influence on the development of rural territories, in the article are substantiated; the scientific proposals on perspective directions and organizational forms of integrated agro-industrial formations, which can be successful in the context of modern challenges and threats and to satisfy the economic and social interests of their subjects are developed.

Keywords: agroforming, rural territories, forms of management, development, cooperation, integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сільське господарство України має величезні перспективи, це та галузь народного господарства, швидка модернізація якої може забезпечити підйом всієї економіки, галузь, яка сама відтворюється та забезпечує сировиною багато галузей вітчизняної промисловості. Але не всі сільгоспвиробники (особливо дрібні) готові використати ті можливості, які відкриває перед ними Угода про

асоціацію з ЄС. Одні бояться змін, відсутності коштів на сучасне виробництво, інші – конкуренції своїх товарів, втрати робочих місць, а також не знають, як діяти за нових умов, аби не втратити час для розвитку та модернізації.

Особливості сільського господарства, різні умови ведення господарської діяльності, цілі діяльності та виконувані функції зумовлюють існування різних форм господарювання в галузі. Особливого значення набувають роз-

маїття функцій сільського господарства щодо забезпечення продовольством, зокрема власним, різних потреб у різній продукції; зв'язки з ринком; різна можливість комбінації ресурсів; різні потреби в ресурсах на виробництво конкретних видів продукції; адаптованість до природно-економічних умов; соціальні аспекти, традиції і звичаї; методи господарювання. На сучасному етапі, тобто в умовах ринкової економіки, організаційні форми господарювання базуються на різних формах власності. Розмаїття форм власності зумовлює різні форми господарювання та заздалегідь обумовлює, що жодна з них не може бути визнана як ідеальна, а відповідно, та фетишизована з точки зору оптимального поєднання інтересів господаря землі та суспільства. Непродуманість реформ в аграрному секторі призвели до загострення соціально-демографічних проблем, серед яких слід назвати низький рівень оплати праці аграріїв; зростання безробіття на селі; обезлюднення та деградація сільських територій; відсутність інвестицій у розвиток соціальної сфери села. Сьогодні важливо виявити перспективні напрями та організаційні форми агропромислових формувань, які б сприяли захисту економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників соціально-економічному розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривала фінансова криза у сільському господарстві зробила сільськогосподарських товаровиробників неконкурентоспроможними учасниками аграрного ринку. Наслідком цього стала неспроможність аграріїв забезпечити виробництво необхідною технікою, мінеральними добривами, засобами захисту рослин і тварин, агрохімікатами. Подальший розвиток аграрного сектору вимагає додаткової ресурсної бази, а інтенсивні методи ведення господарства – залучення усе більшої кількості інвестицій. Одним із напрямів підвищення рівня сільськогосподарського виробництва є розвиток нових форм господарювання в АПК. Доцільність розвитку сучасних агроформувань, їх значення у розвитку сільських територій розглядалися в працях таких вітчизняних вчених, як, зокрема В.Г. Андрійчук, М.Д. Бабенко, А.В. Бурковська, П.І. Гайдуцький, С.В. Долинський, М.В. Зубець, С.М. Кваша, М.Й. Малік, О.Ю. Єрмакова, В.К. Збарський, В.К. Терещенко, Г.О. Черевко. Цими вченими обґрунтовані теоретичні та методичні підходи й можливі проблемні питання щодо створення та функціонування сучасних агроформувань.

Накопичений певний теоретичний і методичний матеріал у сфері розвитку нових форм господарювання може слугувати базою для проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують подальших наукових досліджень питання формування нових типів господарств з подальшим удосконаленням механізму економічних відносин, захисту інтересів товаровиробників, пошуку нових шляхів створення ефективного ринку праці через соціальну переорієнтацію умов праці та проживання населення на селі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення позитивних тенденцій і стримуючих факторів розвитку різноманітних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві та їх впливу на розвиток сільських територій; виявлення позитивних тенденцій і стримуючих факторів розвитку сучасних аграрних формувань їх подальшого розвитку; розробка наукових пропозицій щодо перспективних напрямів та організаційних форм агропромислових формувань, які можуть бути успішними в умовах сучасних викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведені реформи в аграрному секторі, формування нових господарських структур, поступове утвердження селянина як приватного власника сприяють стабілізації та нарощуванню виробництва аграрної продукції. Проте означене неповною мірою сприяє розвитку села та сільських територій. Виробників сільськогосподарської продукції можна поділити за різними ознаками. Найбільш поширеною може бути традиційна структурна типологія, а саме розмір господарства (за площею або вартістю виробленої або проданої продукції), частка у виробництві, за формами власності, виробничою спеціалізацією, характеристикою осіб, що ведуть господарство та географічним положенням. Крім того, господарства можуть відрізнятися за способом управління, стратегіями розвитку, формування економіки виробництва тощо. Сьогодні переважно створене правове забезпечення видів та принципів господарської діяльності різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі. Нині в агропромисловому комплексі України діють різноманітні об'єднання, зокрема агрофірми, агрокомбінати. Такі формування є об'єднаннями громадян для спільного ведення виробництва, переробки та реаліза-

ції продукції, надання послуг, виконання робіт.

Цікавим є також підхід до класифікації форм господарювання в аграрному секторі та їх розмірів. Виділяють п'ять типів: «аграрні холдинги, які обробляють десятки і сотні тисяч гектарів землі, великотоварні сільгосптоваровиробники, які обробляють від трьох до десяти тисяч гектарів, середньотоварні виробники, що обробляють декілька тисяч гектарів, фермерські господарства, в обробітку яких знаходиться декілька сотень гектарів, і селянські подвір'я, які мають від одного до двох гектарів землі» [5, с. 15].

Зростаючі вимоги до якості продукції спричиняють скорочення виробництва в домогосподарствах. Сьогодні функціонування дрібних сільгоспвиробників стикається із загрозами та викликами, адже постійно можливими є явища та чинники, що створюють в майбутньому проблеми, які зачіпають інтереси вітчизняних господарств та потребують реакції суспільства для їх вирішення. Слід серед них виділити основні:

- слабка розвиненість дрібного підприємства;
- мала кількість ініціативних груп серед дрібних виробників, низька ініціативність в селах;
- монополізація ринку, закриття переробних підприємств на місцях, зниження закупівельних цін на сировину, недоотримання податкових надходжень місцевими радами;
- зростання конкуренції на внутрішньому ринку з боку агрохолдингів та імпортерів продукції;
- виробництво неконкурентоспроможної продукції тваринництва в Україні, що не відповідає стандартам ЄС;
- відсутність належної підтримки аграрного сектору з боку влади.

Подолати виклики, які сьогодні зачіпають інтереси вітчизняних господарств, можна через популяризацію агровиробництва, надання супутніх знань про перспективи та вигоди підприємницької діяльності на селі, а також розвиток нових форм господарювання.

На сучасному етапі потрібний більш широкий та послідовний розвиток кооперативно-інтеграційних процесів на всіх рівнях управління АПК. Необхідно збільшити кількість інтегрованих структур, частини яких повинні працювати на кінцевий результат. Вчені переконані, що сільськогосподарська (обслуговуюча) кооперація є іманентною складовою ринкової економічної системи та важливою інституцією демократичного суспільства [4, с. 41].

Проте підтримка розвитку підприємництва на сільських територіях, зокрема кооперативного руху та фермерства, недостатня. З цієї ж причини повільними темпами розвивається органічне сільське господарство, попит на продукцію якого зростає, а особливо на зовнішніх ринках. Визначальним у цьому процесі має стати розвиток кооперації на селі. Через об'єднання фінансових, управлінських, виробничих, сировинних ресурсів сільської громади та створення економічно самостійних суб'єктів господарювання можливе відродження сільського господарства. Це дасть змогу забезпечити регіон та країну загалом екологічно чистою та корисною сільськогосподарською продукцією, а також збільшити зайнятість сільського населення. Однією з найпоширеніших організаційних форм сільськогосподарського виробництва в Україні є фермерське господарство. Переважно це форма сімейного господарства, яке водночас виступає і первинною соціальною ланкою, і первинною ланкою в

Новими організаційними формами, що з'явилися в сучасних умовах і які об'єднують сільськогосподарські та промислові підприємства, стали агропромислові об'єднання. Це так звана вертикальна інтеграція підприємств, які спеціалізуються на декількох чи одному виді сільськогосподарської продукції, та підприємств, що переробляють цю продукцію. Такій інтеграції притаманні нові форми організації праці та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Необхідність агропромислової інтеграції обумовлюється тим, що сьогодні в АПК країни спостерігаємо велику кількість, з одного боку, збиткових сільськогосподарських підприємств, а з іншого боку, монополізованих переробних підприємств, а для функціонування бракує сировинної бази та умов для розширеного відтворення. Втрачаючи сировинну базу, вони мають можливості повністю завантажувати виробничі потужності, що призводить до подорожчання переробки сільськогосподарської продукції, а відповідно, і до підвищення цін на ринку, зниження конкурентоспроможності та рентабельності [1].

Економічний потенціал Тернопільщини формують переважно малі та середні суб'єкти господарювання. Протягом 2016 року в області здійснювали господарську діяльність 5 тис. малих підприємств та 238 середніх, близько 40 тис. фізичних осіб-підприємців. За структурним розподілом частка малих підприємств у загальній кількості підприємств

області становить 95,3%, а частка середніх підприємств – 4,7%. Нині в області створено 26 об'єднаних територіальних громад, у які включено 271 сільських населених пункти, 888 фермерських господарств, 19 сільсько-господарських виробничих кооперативів та 21 обслуговуючий кооператив [3].

Проте підтримка розвитку підприємництва на сільських територіях, зокрема кооперативного руху та фермерства, недостатня. З цієї ж причини повільними темпами розвивається органічне сільське господарство, попит на продукцію якого зростає, а особливо на зовнішніх ринках. Визначальним у цьому процесі має стати розвиток кооперації на селі. Через об'єднання фінансових, управлінських, виробничих, сировинних ресурсів сільської громади та створення економічно самостійних суб'єктів господарювання можливе відродження сільського господарства. Це дасть змогу забезпечити регіон і країну загалом екологічно чистою та корисною сільськогосподарською продукцією, а також збільшити зайнятість сільського населення.

З огляду на аналіз сучасного стану та соціально-економічної ефективності різноманітних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві та їх вплив на розвиток сільських територій базуєтворюючий центр відродження територіальної громади доцільно створити у формі інтегрованих формувань Під час створення інтегрованих формувань перевага надається економічній складовій, яка знаходить своє відображення у таких показниках, як, зокрема, прибуток та рентабельність [2, с. 107].

Інтегровані агроформування є відносно новою формою організації господарської діяльності в аграрному секторі України, проте нині сформувалися характерні особливості їх діяльності, зокрема значна централізація капіталу; можливість здійснення погодженої фінансової інвестиційної та кредитної політики; гнучкість і мобільність у виборі організаційно-правових форм учасників аграрних формувань; можливість диференціації ризиків; ефективність фінансового та податкового планування; бюрократизація управління, складність ієрархічної структури; збереження нерентабельних виробництв, які призводять до зниження ефективності діяльності [6, с. 7].

Пошук нових форм господарювання в умовах переходу до ринкової економіки висунув на передній план дослідження акціонерної форми господарювання, яка має посісти відповідне місце в процесі розвитку форм госпо-

дарювання на селі, бо це є шляхом створення нових суб'єктів ринку підприємницького типу.

Особливості акціонерної форми господарювання полягають в тому, що вона зберігає все те позитивне, що властиве приватній власності, а саме підприємницькі інтереси, ініціативу, наслідування тощо, але свою господарську діяльність веде на колективній демократичній основі, тобто це є приватно-колективною власністю. Неправомірно робити акценти тільки на критичних оцінках тієї чи іншої форми господарювання. Нові форми господарювання доведуть своє право на існування лише на практиці, у процесі вільної конкуренції, а акціонерна форма господарювання буде поступово посідати своє гідне місце в цьому процесі. Ефективною організаційною формою господарювання може стати акціонерне підприємство. Переваги цієї форми господарювання полягають в тому, що за її поширення відбувається процес роздержавлення та створення приватно-колективних господарств на основі сумісної власності, де акціонери одержують права власника з пакетом цінних паперів (акцій), а створене акціонерне підприємство сприяє розвитку підприємницького середовища та ринкових відносин; вона сприяє мобілізації додаткових фінансових ресурсів (а це сьогодні, коли держава не може виділити необхідних коштів для виробничо-соціального розвитку підприємств, дуже актуально); вона є найдемократичнішою, оскільки через акціонування відбувається залучення коштів та цінних паперів широких мас сільського населення, працівників інших галузей народного господарства, а акції вкладаються в акціонерне товариство і дають змогу одержати на них дивіденди. До того ж акціонерні відносини сприяють активізації руху власності, адже вони спрямовані на розвиток взаємовідносин товаровиробників з підприємствами переробної, сервісної сфери, фінансовими інвесторами та іншими підприємствами агропромислового комплексу.

Перевага акціонерної форми полягає і в тому, що вона гнучка і балансує між інтересами держави, засновників та акціонерів у розподілі прибутку підприємств. Акціонування відкриває великі можливості для залучення вітчизняних інвестицій, а також іноземного капіталу через створення спільних підприємств. Але воно має також низку негативних ознак:

- випуск і реалізація акцій;
- досить дорога форма мобілізації грошового капіталу, бо виплата дивідендів залежить

від кінцевого результату роботи підприємства; продовження випуску акцій може призвести до втрати їх контрольного пакета засновниками акціонерних товариств;

– виплата подвійних податків, що є особливим недоліком функціонування акціонерних товариств (перший накладається на прибуток підприємства, другий виплачується із суми дивідендів акціонерів).

Як показують дослідження, процес розвитку акціонерних відносин в агропромисловій сфері відбувається переважно через реформування державних підприємств і створення на їх базі акціонерних товариств відкритого та закритого типів. В сільському господарстві їх засновниками стають члени трудових колективів господарств, в інших підприємствах АПК створюється акціонерна структура, в якій засновниками стають, з одного боку, товаровиробники, які мають контрольний пакет акцій акціонерного товариства, а з іншого боку, члени трудового колективу підприємства, що приватизується. За такого варіанту створення акціонерного товариства виникає об'єднання економічних інтересів власників і партнерів. Такий тип акціонерних підприємств сьогодні поширюється все більше й більше. В результаті акціонерне підприємство має стати фінансово стійким та конкурентоспроможним.

Узагальнивши досвід функціонування низки інтегрованих формувань Тернопільської області, яскравим прикладом таких акціонерних підприємств вважаємо ВАТ «Бровар», в якому організаційно-економічний механізм зв'язків узгоджує економічні та соціальні інтереси суб'єктів інтеграції.

Головним є максимальне поєднання інтересів аграрних і переробних (сервісних, торговельних, наукових) підприємств з метою одержання максимально можливого позитивного кінцевого результату та забезпечення підприємства виключно на добровільних взаємоузгоджених і взаємовигідних засадах.

Відкрите акціонерне товариство «Бровар» Терновлянського району – це єдина броварня на Україні, яка варить живе непастеризоване пиво з власної екологічно чистої, натуральної сировини, а також єдина пивоварня на Україні, яка за високу якість продукції, відповідно до європейських стандартів, була відзначена дипломом та сертифікатом Європейської Бізнес-асамблеї (м. Оксфорд). Основною сировиною, яка використовується для виробництва пива, є солод, виготовлений на власній солодовні з найкращих пивовар-

них сортів ячменю, вирощених у сільськогосподарських підприємствах.

Сформована інтегрована структура у ВАТ «Бровар», до якої входять три сільськогосподарські підприємства зі статусом юридичної особи, а саме ДСП «Буданівський Бровар», ТзОВ «Сидорівський Бровар» та ТзОВ «Ласковецький Бровар». Взаємне володіння акцій (16% належать сільськогосподарським підприємствам у ВАТ, 36% – ВАТ у сільськогосподарських підприємствах) забезпечує високу фінансово-економічну діяльність відкритого акціонерного товариства. Завод закуповує елітні сорти ячменю і поставляє в сільськогосподарські підприємства, окрім цього, надає безвідсоткові кредити на придбання техніки, збирання врожаю тощо.

ВАТ «Бровар» визнане одним з кращих платників податків в області, значні інвестиції вкладені в розвиток соціальної сфери сіл та будівництво доріг. Завдяки безвідсотковому кредитуванню забезпечуються ефективність використання землі та рентабельне виробництво в усіх трьох сільськогосподарських підприємствах. Тут завжди враховуються інтереси орендодавців, територіальних громад та органів місцевого самоврядування. Окрім створення робочих місць, створюються робоча атмосфера та заохочення працівників за допомогою прозорості та конкурентної системи виплат і мотивації.

Якщо враховувати можливість функціонування цього агропромислового формування не лише в межах своєї області, але й поза ними, а також проілюструвати його організаційно-економічний механізм зв'язків, то матимемо таку модель (рис. 1).

Запропонована модель дає змогу узгоджувати економічні взаємовідносини виробників сировини та переробного підприємства з урахуванням таких складових, як ціновий механізм, що передбачає рівні закупівельні ціни, систему оплати за сировину та доставку продукції; акціонерний взаємозв'язок; безвідсоткове кредитування сільськогосподарських підприємств та соціальної інфраструктури села.

Висновки з цього дослідження. Здійснення подальших соціально-економічних перетворень пов'язане з появою великих об'єднань агропромислового типу із залученням фінансових інститутів, тобто агропромислово-фінансових корпорацій. Щоб їх створити, слід об'єднати виробничо-господарську діяльність підприємств на акціонерній основі; досягти координації зусиль у вирішенні склад-

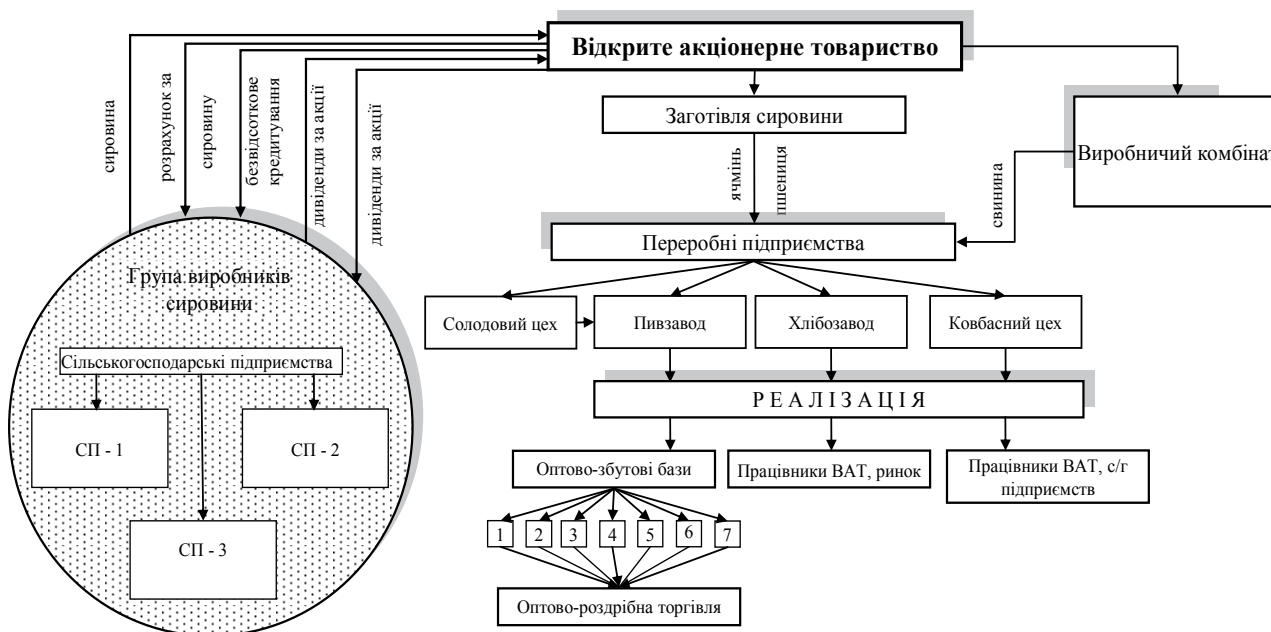

Рис. 1. Модель організаційно-економічного механізму інтеграційних зв'язків виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції

них технологічних, фінансових, соціально-економічних проблем; забезпечити захист спільних інтересів; збалансувати випуск продукції та послуг; сприяти процесу внутрішньої вертикальної інтеграції щодо виробництва та реалізації готового продукту; знайти нові ринки реалізації (внутрішні та зовнішні); залучити інвестиції (вітчизняні та іноземні).

В Україні можна досягати більших показників розвитку великих аграрних формувань, проте нині існує багато факторів, які стримують такий розвиток. Інтегровані агроформування України перебувають під впливом нерозвинутого бізнес-середовища. Це виявляється у нестачі кваліфікованих кадрів у сільській місцевості (зокрема, агрономів, ветеринарів, механіків), обмеженому доступі до капіталу підприємств, зміні системи оподаткування, відсутності прозорого механізму державної підтримки. Регулювання ринку землі, недостатній професіоналізм та недорозвинута інфраструктура аграрного ринку також стримують розвиток інтегрованих агроформувань. До проблем розвитку інтегрованих агроформувань в Україні належить невирішеність земельних питань, зокрема стихійності у процесах оренди та купівлі-продажу землі. Так, нераціональна структура виробництва та інтенсивні технології в рослинництві призводять до порушення науково доведених систем ведення сільського господарства, монокультуризації землеробства,

деградації сільгоспугідь. Отже, ці та інші наявні фактори стримують розвиток аграрних формувань в Україні.

Таким чином, незважаючи на певні переваги чи недоліки окремих форм господарювання, слід розвивати різні організаційно-правові форми агроформувань на ринкових конкурентних умовах. Але при цьому треба враховувати, що суспільні зміни змінюють і систему організаційно-економічних та правових відносин у сільському господарстві. Важливо зазначити, що створення організаційних форм агропромислової інтеграції та їх удосконалення само по собі не є універсальним засобом для виходу агропромислового виробництва на якісно новий етап розвитку, що відповідає вимогам ринкової економіки. Його висока ефективність може бути досягнута на основі впровадження нових інтенсивних технологій, що забезпечують безвідходність під час переробки сільськогосподарської сировини, економію живої та уречевленої праці, скорочення та повну ліквідацію втрат ресурсів та готової продукції. Вирішення цього завдання вимагає постійного наукового забезпечення агропромислових формувань, широкого застосування сучасної техніки, встановлення тісних взаємовигідних виробничо-торгових і наукових зв'язків із зарубіжними партнерами. Все це сприятиме виходу агропромислового виробництва на сучасний світовий рівень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабенко М.Д. Активізація і підвищення ефективності розвитку агропромислової інтеграції та кооперації в АПК регіону: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.07.02. Дніпропетровськ, 2012. 220 с.
2. Бурковська А.В. Розвиток інтеграційних процесів як важлива умова формування ефективного ринку аграрної продукції. Економіка АПК. 2013. № 12. С. 106–109.
3. Головне управління статистики у Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>.
4. Долинський С.В. Інтеграційні зв'язки прикордонного підприємництва в агропромисловій сфері. Економіка АПК. 2000. № 9. С. 40–42.
5. Зубець М.В., Безуглий М.Д. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України. Національна академія аграрних наук України. 2010. С. 32.
6. Черевко Г.О., Колодій А.В. Агрохолдинги в агробізнесі України: шанси і загрози. Аграрна економіка. 2012. Т. 5. № 3–4. С. 3–9.

REFERENCES:

1. Babenko M.D. (2012) Aktyvizatsiya i pidvyshchennya efektyvnosti rozvytku ahropromyslovoyi intehratsiyi ta kooperatsiyi v APK rehionu [Activation and increase of the efficiency of development of agro-industrial integration and cooperation in the agro-industrial complex of the region]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.07.02. Dnipropetrovs'k, 220 p.
2. Burkovs'ka A.V. (2013) Rozvytok intehratsiynykh protsesiv yak vazhlyva umova formuvannya efektyvnoho rynku ahrarnoyi produktsiyi [Development of integration processes as an important condition for the formation of an efficient market for agrarian products]. Ekonomika APK, № 1, pp. 106–109.
3. Holovne upravlinnya statystyky u Ternopil's'kiy oblasti [Department of Statistics in Ternopil region] Available at: <http://www.te.ukrstat.gov.ua>.
4. Dolyns'kyu S.V. (2000) Intehratsiyni zv'yazky prykordonnoho pidpryyemnytstva v ahropromysloviy sferi [Integration connections of border business in the agro-industrial sphere. Economy of agroindustrial complex]. Ekonomika APK, № 9, pp. 40–42.
5. Zubets' M.V., Bezuhlyy M.D. (2010) Ekonomichni aspekty reformuvannya ahrarno-promyslovoho kompleksu Ukrayiny [The Economic Aspects of Reforming the Agro-Industrial Complex of Ukraine]. Natsional'na akademiya agrarnykh nauk Ukrayiny. P. 32.
6. Cherevko H.O., Kolodiy A.V. (2012) Ahrokholdynhy v ahrobiznesi Ukrayiny: shansy i zahrozy [Agricultural holdings in agribusiness in Ukraine: chances and threats]. Ahrarna ekonomika, T.5. № 3–4, pp. 3–9.